

FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE
UNIVERZA V LJUBLJANI

**Posledice kapitalizma na zaposlitveno družbo in predlog
univerzalnega temeljnega dohodka**

Izpitna naloga pri predmetu Teoretska sociologija

Lena Kregelj

21081001

Podiplomski študij

1. letnik

Sociologija vsakdanjega življenja

Avgust 2009

Uvod

O čem sanjajo zapuščeni, desocializirani, atomizirani, osamljeni posamezniki; kaj počnejo, ko se jim ponudi priložnost? Ker so pristanišča zaprta in odstranjeni valolomi, ki so še nudili nekaj varnosti, si nesrečni morjeplovci dolbejo in ograjujejo svoje male pristane, kjer se lahko zasidrajo in odložijo svoje osirotele, krhke identitete. Javnim navigacijskim omrežjem ni več mogoče zaupati, zato ljubosumno varujejo dostop do zasebnih pristanov pred vsakim vsiljivcem. Bauman o postmodernem subjektu (2008, 46).

Kdo smo? Kje smo? Ali koga skrbi za nas? Kako se bomo znašli? Ali bomo preživel? Takšna vprašanja si vsak dan zastavlja milijone ljudi po svetu. Nekateri imajo čas za razmišljanje o odgovorih, ogromno drugih pa bega od ene slabo plačane službe h drugi, preko denarne stiske k hipoteki, od negotovosti k prvinskemu strahu za preživetje. Bržkone lahko za vsako zgodovinsko obdobje rečemo, da je bilo živeti takrat in tam v določenih pogledih težko, vsekakor pa slednja trditev bolj kot kadarkoli velja za današnji čas. Ideal svobode, ki v sodobnosti iluzorno ponuja neskončno izbiro produktov in razmerij, se zdi resničen v pravem pomenu besede le do takrat, ko ne odvzame svobode nekoga drugega, ki se je nadejal dolgotrajnejšega razmerja ali pa, kar je še huje, sploh ni imel možnosti izbire česa drugega.

V izpitni nalogi bom utemeljevala, da je sodobni svetovni-sistem za mnoge nesvoboden sistem, kar se kaže v različnih posledicah, ki jih pušča na družbo. Sodobni svetovni sistem je kapitalistični sistem, ki je v zadnjem stoletju korenito vplival na razmere na trgu dela in posledično na zadovoljstvo ljudi po svetu. Zdaj se nahajamo v času svetovne gospodarske krize, in kar je ogroženo, ni le zadovoljstvo ljudi s sistemom, temveč vedno pogosteje tudi njihova eksistenca. Kriza se namreč bolj kot kjerkoli odvija na ravni družbe in pri posamezniku, ki bi se želel zaposliti, opravljati dostojno in ustrezno plačano delo, se morda izobraževati in nenazadnje doseči določeno stopnjo gotovosti za preživetje in samouresničitev. V vsakdanjem svetu nas obkrožajo podatki o množičnih izgubah zaposlitve, predolgih delavnikih, slabih plačah (celo za strokovna ali visokokvalificirana dela), slabih pogojih za napredovanje, pomanjkanju delovnih mest, življenju na robu revščine in negotovosti v prihodnost. Kriza zaposlitvene družbe se pogloblja iz različnih razlogov, v nalogi pa bom skušala teoretsko prikazati, kako se ti različni dejavniki vsakič znova sklenejo v začaran krog in podpirajo obstoječi svetovni-sistem.

Navidezno visoka gospodarska produktivnost v zahodnih, kapitalističnih državah je le eden izmed podatkov, ki prikrivajo dejanske razmere na trgu dela. Neoliberalistična ideologija, ki predstavlja vodilo kapitalizma, v svojem elementarnem pomenu v ospredje postavlja ekonomsko svobodo posameznika, kar pomeni, da ima vsak slehernik proste roke pri tem, na kakšen način bo poskrbel sam zase (kar pa seveda pomeni, da je vsak sam odgovoren za svojo dobrobit). Obenem ta ideologija zavrača vmešavanje države v svobodni trg, saj bi to lahko pomenilo oviro pri nastajanju dobičkov. Kot je razvidno iz razmer na svetovnem trgu v zadnjih desetletjih, se je (postopoma) formiral trg, na katerem glede dobičkonosnosti izstopajo predvsem določeni segmenti (podjetja), katerim se pridružujejo druga, manjša podjetja, ki bi sicer propadla. Slednja morajo slediti najbolj naprednim tehnologijam, ker v nasprotnem primeru ne bi dosegala takšne produktivnosti (in tako tudi dobičkov) kot ostala, močnejša.

Če se podjetja tako brezkompromisno borijo za svoj dobiček in puščajo za seboj šibkejše, se to odraža tudi na področju zaposlovanja delavcev. Edino vodilo sodobnih delodajalcev se glasi: *dokler te potrebujemo*. In danes velja, da delavec delodajalca potrebuje bolj kot delodajalec delavca, zato slednji pristaja na vse mogoče razmere. Zaradi nadomeščanja delovne sile z novimi tehnologijami se tako množično odpušča ljudi, ki so bili prej kvalificirani za določeno delovno mesto, ki zdaj ne obstaja več. Ker morajo podjetja stalno povečevati produktivnost zaradi zaslužka in ohranitve položaja na trgu, je vedno več delavcev brez zaposlitve. To ne pomeni zgolj vedno večje brezposelnosti, ampak tudi vedno manj denarja v rokah potrošnikov, ki ne zmorejo kupiti toliko produktov, kot jih proizvedejo podjetja, zato morajo ta spet povečevati produktivnost, da lahko obstanejo (vendar pa to ne gre v nedogled, le do točke, kjer se sistem spreobrne v gospodarsko recesijo).

Za delojemalce so tako razmere nevzdržne: zaposleni posamezniki so v večni negotovosti, koliko časa bodo še lahko obdržali svojo zaposlitev. Tisti nezaposleni ne morejo najti zaposlitve, saj se ogromno delovnih mest ukinja zaradi nadomeščanja z novimi tehnologijami, tista, ki nastajajo, pa zahtevajo zelo specifična znanja in so redka. Rifkin (2007, 23) se sprašuje: »Kako naj pride do potrošniškega povpraševanja, ki bo pokupilo vse potencialne nove izdelke in storitve, ki jih bo omogočila večja produktivnost, če izjemni napredki v produktivnosti zamenjujejo vse več človeškega dela, zaradi česar prihaja do izločanja vse večjega števila delavcev iz delovne sile?« Meni, da so potrošniško kreditiranje, napihnjen borzni trg in refinanciranje stanovanjskih hipotek nekaj časa že lahko omogočali ljudem, da so lahko kupovali, vendar pa je zdaj kreditiranje doseglo svoj višek in potrebno se bo soočiti z notranjim protislovjem v jedru kapitalističnega sistema.

Koroščeva (2009b) trdi, da ni nujno najboljša država z najvišjim BDP in najnižjimi davki, ampak so potrebna merila, ki sežejo onkraj tega; npr. zadovoljstvo prebivalstva, kar posledično vodi v konkurenčnost svobodne, ustvarjalne in neobremenjene delovne sile. Videti je torej, da se reševanja gospodarske krize lotevamo le iz določenih vidikov, ki spregledajo temeljni problem – razmere, v katerih živi posameznik, pa vendarle z ostalimi tvori družbo, ki je nezadovoljna.

Teza:

Kapitalizem je na zaposlitvenem trgu ustvaril pogoje, ki z zaposlitvenimi negotovostmi ogrožajo existenco, zadovoljstvo in svobodo posameznika. Za reševanje teh pogojev je potreben radikalnejši pristop socialne države, ki bi za vsakogar uvedla osnovni dohodek.

V prvem delu naloge se bom poglobila v jedro kapitalistične ideologije in preko zgodovinskih realizacij tega sistema teoretizacijo pripeljala do sodobnega časa.

V drugem delu naloge bom širše obravnavala delovne razmere v sodobnem kapitalizmu in se v tem kontekstu dotaknila vprašanja pravičnosti in smiselnosti posredovanja socialnih imperativov v sistem.

V tretjem delu naloge bom razložila bistvo ideje univerzalnega temeljnega dohodka, ki bi v prvi vrsti posameznikom in družinam omogočil eksistenčni minimum in s tem posledično, v drugem pomenu zagotavljal manevrski prostor za ustvarjalnejše in drznejše realizacije idej in želj. Idejo univerzalnega temeljnega dohodka bom utemeljevala na podlagi pravice do svobode in samouresničitve slehernega posameznika, ki lahko skupaj z ostalimi tvori bolj zadovoljno družbo.

1. Kapitalizem in moderni svetovni-sistem

1.1 Opredelitev osnovnih pojmov

Svet, kot ga poznamo danes, Wallerstein (2006, 33) opredeljuje kot »modernej svetovni-sistem«, ki izvira iz 16. stoletja. Takrat je sicer zavzemal le nekaj področij, danes pa je razširjen po večini planeta. S pojmom *svetovna-ekonomija* mislimo veliko zemljepisno območje, v katerem obstaja delitev dela in v katerem zato poteka pomembna menjava temeljnih dobrin, pa tudi tokov kapitala in dela, ta pa obenem ni omejena z enotno politično strukturo (Braudel v Wallerstein 2006, 33).

Wallerstein (2006, 33) trdi, da je svetovni-sistem od samih začetkov bil *kapitalističen*, kar ne pomeni le, da ljudje in podjetja proizvajajo za prodajo na trgu, da bi ustvarjali dobiček, saj so takšni ljudje obstajali že davno pred vznikom svetovnega-sistema. Wallerstein utemeljuje, da imamo opraviti s kapitalizmom takrat, ko sistem daje prednost *neskončni akumulaciji kapitala*. To pomeni, da ljudje in podjetja akumulirajo kapital zato, da bi akumulirali še več kapitala; gre za proces, ki je kontinuiran in neskončen. V sistemu obstajajo strukturni mehanizmi, s katerimi se kaznuje ali odstrani iz družbenega prizorišča vse, ki imajo drugačne motivacije; ti, ki delujejo s pravimi motivacijami, pa so nagrajeni in, če so uspešni, bogatijo (Wallerstein 2006, 34).

Svetovna-ekonomija in kapitalistični sistem sta tesno povezana; ker svetovne-ekonomije nimajo vseobsežne politične strukture ali homogene kulture, ki bi jih povezovale, jih skupaj drži učinkovita delitev dela; po drugi strani pa tudi kapitalistični sistem ne more obstajati drugače kakor svetovna-ekonomija, ker šele množstvo trgov in konkurence ustvarja podlago za neskončno akumulacijo kapitala (Wallerstein 2006, 34-35). Kapitalistični sistem v določeni meri ohranja tudi *neoliberalistična ideologija*, ki poudarja pomen svobodne trgovine in odklanja vmešavanje države v ekonomijo. *Svobodni trg* je po definiciji »trg, na katerem so številni prodajalci, številni kupci, popolna obveščenost (vsi kupci in prodajalci vedo vse o gibanju cen) in na katerem ni čutiti političnih pritiskov na delovanje trga« (Wallerstein 2006, 137). Ideal svobodnega trga temelji na ideji, da se trg regulira sam od sebe in poskrbi, da najboljši proizvodi (in proizvajalci) preživijo, slabši pa izpadejo iz igre; ravnotežje naj bi se ohranjalo glede na povpraševanje in ponudbo in reguliralo s konkurenco, ki bi onemogočala monopole.

Svetovni-sistem se je v preteklosti razvijal preko različnih oblik kapitalizma; najbolj korenite spremembe pa so se pokazale pri prehodu iz *fordizma* v *postfordizem* (*sodobni kapitalizem*).

1.2 Od fordizma do sodobnega kapitalizma

Na začetku 20. stoletja se je v avtomobilski industriji pojavila oblika kapitalizma, ki ji splošno pravimo *fordizem*. Vpeljali so jo v Fordovih tovarnah, v katerih se je prvič pojavila »množična proizvodnja v obeh pomenih besede: dobrine, ki so jih proizvajali, so bile množične, saj se jih je proizvajalo v velikih količinah in za množični trg; a tudi proizvajalci so bili množični, saj je taka proizvodnja mobilizirala velike množice delavcev, jih postavila za tekoči trak, kjer so pod pritiskom strojne racionalizacije z najmanjšim stroškom izdelovali standardizirane trajne dobrine za množično porabo« (Močnik 2006, 127-128). Logika fordizma deluje na podlagi množične proizvodnje, ki ustvarja množično in razmeroma dobro plačano delavstvo s trajno zaposlitvijo. Delavstvo je nosilec množičnega povpraševanja, ki zahteva množično ponudbo, ta pa spodbuja množično proizvodnjo, in tako se krog ponovno sklene. Delavci v fordističnih tovarnah so sicer odtujeni od delovnega procesa, predstavljajo le nekvalificiran člen v proizvodni verigi. Na delovnem mestu vlada železna disciplina, prav takšna pa so življenja delavskih družin – podrejena ritmu tovarniške proizvodnje, ki določa življenjski slog. Vendar pa se zaradi stalnega dohodka velikih množic delavstva dvigne kupna moč, ki kupuje produkte in množično proizvodnjo vedno znova zaganja. Oblikovati se začne *potrošništvo kot življenjska norma* (Močnik 2006).

Pri fordistični obliki kapitalizma je vloga države intervencijska – ta zagotavlja *polno zaposlenost* in *stalno povpraševanje* (Močnik 2006). Stalna zaposlitev in stalen dohodek, za katere poskrbi država, omogoča delavcem načrtovanje svoje življenjske zgodbe. Sennett (2008, 20), ki se opira na Webrov prikaz razlike med sodobnim kapitalizmom in socialno državo, pravi, da je bil »v središču tega vojaškega, socialnega kapitalizma čas: dolgotrajni, dobičkonosni, predvsem pa predvidljivi čas.« Realnost se ni vedno nujno ravnala po načrtu, vendar je samo ideja o tem, da je načrtovanje mogoče, posameznika navdala z občutkom varnosti. Stalnost cilja je omogočala razmišljanje na način življenjske zgodbe, kjer se po lestvi premikamo bodisi gor ali pa dol, vendar pa imamo pod nogami vedno prečko. Weber (v Sennett 2008, 23) si je sistem vojaško organizirane države zamišljal na trdnosti hierarhije. V veliki civilni birokraciji ima učinkovita oblast enako kakor v vojski obliko piramide – vsak ima položaj in določeno funkcijo, te pa so fiksne in statične. Dejstvo je, da to lahko vzbuja

občutek vseživljenjskega naprezanja in čakanja nagrade z odlogom, vendar lahko ta železni oklep pomeni tudi varnost, »psihološki dom« (Sennet 2008, 26). Birokratske strukture dajejo priložnost za interpretiranje moči in tako zaposleni občutijo, da so del podjetja.

Šestdeseta leta 20. stoletja so prinesla čas *postfordizma* in temeljito spremembo proizvodnih in delovnih procesov, ki se odražajo tudi v današnjem času. Množična proizvodnja postane *individualizirana* in se prilagaja posebnim zahtevam potrošniških skupin. Pravimo, da se proizvodnja *senzibilizira*, da se lahko hitro prilagodi kulturnim in ideološkim trendom na trgu: »Postfordistične proizvodne enote so ves čas na dražbi, kjer tekmujejo, kako hitro in učinkovito bodo predelovale lokalne kulturne tradicije v izkoriščevalske vzvode globalne ekonomije,« pravi Močnik (2006, 130). Splošni vzorec povezav v postfordističnih podjetjih je *omrežje*; ne gre več za enotno proizvodno linijo, ki jo je utelešal tekoči trak, ker se sestavine, potrebne za izdelavo izdelka, naročajo iz različnih koncev, tako da pridejo *natančno v trenutku, ko jih potrebujejo*. Da podjetje v postfordističnem času ostane konkurenčno, mora proizvodno omrežje biti zmožno malone v trenutku spremeniti pomembne lastnosti končnega izdelka, tako da iz iste proizvodne strukture v najkrajšem času pride drugačen izdelek (Močnik 2006, 130-131).

Ker se produkcija v sodobnih podjetjih prilagaja vsakršnim hipnim spremembam, so tudi potrebe po veščinah delavcev drugačne kot včasih. Sennett (2008) pravi, da mora sodobni delavec obvladati naslednje tri izzive; kos mora biti kratkotrajnim nalogam in razmerjem, imeti mora dobre sposobnosti učenja vedno novih veščin, ko pa je potrebno, se mora brž prilagoditi in brez obžalovanja pozabiti na vse spone, ki ga vežejo na preteklost. »Za uspešno delo niso več pomembne zgolj telesne in mehanične spretnosti, vzdržljivost ipd., zdaj so pomembni ekpini duh, privrženost skupini, enoti, korporaciji, čustvena kompetenca, tovarištvo, nekonfliktnost in podobne individualne psihične lastnosti« (Močnik 2006, 131). Potem ko si je kapital v fordizmu podredil delavska telesa, si v postfordizmu podreja tudi duha in dušo, čustva in inteligenco: »Zdaj ni več dosti, da potrpiš – zdaj se moraš ob garanju še navduševati« (Močnik 2006, 131). Le redki pa se lahko navdušujejo ob takšnem delu, ki zahteva popolno predanost v zameno za vse slabše pogoje. V nadaljevanju se bomo osredotočili na razlage analitikov, ki opredeljujejo, kako je prišlo do omenjenih sprememb.

2. Sodobni kapitalizem in ekonomija dela

2.1 Kultura novega kapitalizma

V monografiji *Kultura novega kapitalizma* Sennett (2008) nove razmere na področju dela opredeljuje kot posledico spremenjenih razmerij med močjo in avtoriteto. Marxov (v Sennett 2008, 15) slavni stavek »Vse trdno in stalno se razblinja« nakazuje podobo novega kapitalizma, pri katerem je edino stalnost moč opaziti v tem, da je že skoraj dve stoletji *nestabilen*. Sodobna ekonomija se opira na nestabilno energijo, ki jo črpa iz globalnega širjenja proizvodnje, trga, financ in nove tehnologije ter povzroča vedno večjo neenakost dohodkov in zato bogastvo le peščici ljudi. Institucije, ki so zagotavljale dokaj stabilno *življenjsko zgodbo*, zdaj razpadajo; konec je vseživljenjske zaposlitve in vseživljenjskega dohodka, obenem pa so vladne socialne in varnostne mreže kratkoročne in manj urejene.

Ekonomске spremembe, ki so vplivale na posameznikovo življenje v institucijah, so korenite; ključen je predvsem prenos oblasti v velikih podjetjih z direktorjev na delničarje. Zdaj je, v nasprotju s fordistično birokratsko stabilnostjo, zaželjena hitra prilagodljivost podjetja, poleg tega je razvoj novih tehnologij omogočil avtomatizirano proizvodnjo, delovanje podjetij na globalni ravni in odpravil posredništvo ter uvedel novo vrsto centralizacije. Institucije so postale začasne, razplastene in nelinearne (Sennett 2008, 29-45). Če direktor nekatere funkcije prepusti drugim podjetjem ali jih preusmeri na druge kraje, se lahko znebi nekaterih plasti v organizaciji. Ko gre podjetje od ene naloge k drugi, se organizacija veča in krči, zaposlene najemajo in odstavljajo. Najbolj zaželeni so podizvajalci in zunanji honorarni sodelavci, ki sklepajo tri- do šestmesečne pogodbe, te pa se podaljšuje, če je potrebno. Delodajalec se tako izogne plačevanju prispevkov, poleg tega takšnih delavcev ni težko premeščati od ene naloge k drugi ali jih odsloviti. Tudi v Sloveniji lahko vidimo omenjene spremembe – najbolj primerni delavci so študentje: »Delodajalci so v študentih prepoznali ideal zaposlenega: je mlad, poln energije, časovno fleksibilen, brez družinskih obveznosti, pripravljen delati tudi več kot osem ur na dan, delovno razmerje se prekine kadarkoli in v primerjavi s stalno zaposlenim je cenejši« (Korošec 2009c). To pa vsekakor pomeni tudi, da lahko delodajalci še bolj pritiskajo na redno zaposlene z zmanjševanjem standardov zaposlovanja.

2.2 Kreditiranje

Tudi Rifkin analizira spremembe na področju dela in zaposlovanja; svojo obravnavo v glavnem usmeri na področje Združenih držav, katere gospodarstvo pa lahko preslikamo tudi na razvitejše zahodne države. ZDA se že vrsto let bojujejo z naraščajočo brezposelnostjo: »Širom po Ameriki je danes milijone delavcev, ki so nepolno zaposleni ali brez zaposlitve in z le malo upanja, da bodo dobili zaposlitev s polnim delovnim časom. Ta streznjujoča resničnost je toliko bolj boleča, če se spomnimo, da so poslovni voditelji in voljeni funkcionarji še pred zgolj nekaj leti vzneseno izjavljali, da so ZDA rešile svoje probleme brezposelnosti« (Rifkin 2007, 9). Realna slika je povsem drugačna, kot jo Združene države kažejo navzven; avtor pravi, da je njihov gospodarski uspeh že od začetka 20. stoletja napajal potrošniški kredit. Prvo gospodarsko krizo leta 1929 lahko skoraj v celoti pripišemo potrošniškemu dolgu: »Podjetja sadov povečane produktivnosti niso dovolj široko razdelila med delavce, da bi s tem ohranila večjo potrošnjo in izpraznila skladišča. Bančna skupnost, zaskrbljena zaradi neučinkovitega potrošniškega povpraševanja, je ponudila potrošniška posojila, maloprodajna podjetja pa so vpeljala poceni kreditiranje v obliki kupovanja na obroke, da bi spodbudila delavce k večjim nakupom. Konec leta 1929 je bil potrošniški dolg tako velik, da je sledil razpad gospodarstva« (Rifkin 2007, 13). Neoliberalistična paradigma usmerja gospodarstvo izključno h akumulaciji kapitala – zdajšnja gospodarska kriza je (ponovno) rezultat kreditiranja: »Samo v Združenih državah se je zasebni potrošniški dolg v šestdesetih letih povečal za 210, v sedemdesetih letih pa za 268 odstotkov. Danes znaša nad 4 bilijone dolarjev« (Rifkin 2007, 100).

Kot smo omenili že prej, se je na začetku 20. stoletja postopoma izoblikovala mentaliteta množične potrošnje, ki jo je spodbujalo kupovanje na obroke. V desetletju pred krizo leta 1929 je bil narod delavnih, varčnih Američanov preusmerjen v kulturo uživanja, ki išče vedno nove poti do hipne zadovoljitve. »V času velike gospodarske krize je bilo 60% radijev, avtomobilov in pohištva kupljenih na kredit z obročnim odplačevanjem. Poglavitni razlog za krizo je bilo dejstvo, da so se dohodki potrošnikov večali prepočasi, da bi lahko pokupili blago na trgu« (Rifkin 2007, 95). Podjetja so stremela k proizvodnji čim večje količine proizvodov ob čim manjših stroških in s čim manjšim številom delavcev, da bi ostala konkurenčna. Rešitev s kreditiranjem se je izkazala za iluzorno, ker manjše število delavcev pomeni manjšo kupno moč za gospodarstvo v celoti, dolg pa ostaja enak zaradi premajhnega števila delovnih mest, ki bi prinašala denar potrošnikom in zaradi trgovanja z vrednostjo, ki še ni proizvedena. Danes se krize (žal) ponovno lotevamo na isti način kot v preteklosti – s

posojili bankam, ki bi ponovno zagnale potrošniško zadolževanje in za nekaj kratkih let domnevno rešile gospodarstvo. Wallerstein (2006, 115) pravi, da sistem, ki je v krizi, vedno poskuša delovati na ustaljene načine, kar je smiselno, saj te načine poznamo, domači so nam in na kratki rok obljublajo ugodnosti. Vendar pa je problem v tem, da imajo prav »takšna prilagajanja v obdobju kriz prav malo učinkov. Navsezadnje prav s tem definiramo sistemsko krizo.«

2.3 Nove tehnologije

Drugi dejavnik, ki močno krči možnosti zaposlovanja, je vzpon novih tehnologij. V času po 2. svetovni vojni so se prvič pojavile govornice o avtomatizirani tovarni, v kateri delajo stroji namesto ljudi. Obljuba strojev, ki ne potrebujejo delavca, je na eni strani naznanjala možnost razbremenitve preutrujenih delavcev, po drugi strani pa predvsem vse večje produkcijske uspehe: »Razvijajoče se nove nadzorne tehnologije niso podvržene nikakršnim človeškim omejitvam. Ni jim mar, če delajo noč in dan. Nikdar niso lačne ali utrujene. Vselej so zadovoljne z delovnimi razmerami in nikdar ne zahtevajo višjih plač na podlagi plačilne zmožnosti podjetja.« (prispevek v *Fortune* 1946 v Rifkin 2007, 140). Z uvedbo računalnikov v tovarne na začetku šestdesetih let so se sanje uprave o tovarni brez delavcev približale resničnosti. Večino kvalifikacij, znanja in strokovnosti, ki so bili dotlej umska domena delavcev, so učinkovito prenesli na trak, ki je omogočal upravljanje proizvodnega procesa z razdalje in zahteval dosti manjši nadzor ali vmešavanje na kraju proizvodnje.

»Mnogi sindikati so odkrito sprejeli nove tehnologije za prihranek dela,« pravi Rifkin (2007, 166) o dogodkih v šestdesetih letih. Delavstvo je pristalo na neogibnost in celo zaželjenost tehnologij za prihranek dela v veri, da se bo ob tem, ko bodo nove računalniške tehnologije odpravile ogromno število nekvalificiranih delovnih mest, obenem povečalo število kvalificiranih in tehničnih delovnih mest. Vendar Rifkin (2007, 20) utemeljuje nasprotno: »Danes povsod okrog sebe opazamo uvajanje osupljivih novih tehnologij, ki so zmožne neverjetnih podvigov. Navadili so nas verjeti, da bodo čudeži moderne tehnologije naša odrešitev. Toda ekonomska usoda večine delavcev se navzlic tehnološkemu bogastvu še naprej slabša« (Rifkin 2007, 74). Po avtorjevem mnenju je tretja industrijska revolucija šele v fazi razvoja, vendar je že privedla do odstranitve ogromno delovnih mest v kmetijskem, proizvodnem in storitvenem sektorju.

Sennett (2008, 10) pravi, da je očitno ceneje plačevati stroje kot ljudi: »V devetdesetih letih 20. stoletja so se – po zaslugi napredka na področju mikroprocesorjev v elektroniki –

tako pri fizičnem kakor pri birokratskem delu začele uresničevati sanje oziroma nočna mora o avtomatizaciji: naposled je res postalo ceneje investirati v stroje kakor za delo plačevati ljudem.« Gre za minimiziranje stroškov proizvodnje – delodajalcem se ne izplača zaposlovati delavcev. »Danes, ko je blagovna vrednost človeškega dela v čedalje bolj avtomatiziranem svetu vse bolj obrobna in nepomembna, bomo morali poiskati nove načine definiranja človekove vrednosti in družbenih odnosov,« pravi Rifkin (2007, 58) in s tem nakaže nujnost sprememb v odnosu do dela in družbe nasploh.

Ali nas nove tehnologije osvobajajo in nam zagotavljajo življenje z vse daljšim prostim časom ali pa vodijo v množično nezaposlenost in svetovno krizo, je v veliki meri odvisno od tega, kako se države spoprijemajo z vprašanjem povečane produktivnosti. »Kadar nove tehnologije povečajo produktivnost, se tradicionalno zmanjša število delovnih ur in povečajo mezde ter socialni prispevki. Povečana produktivnost pomeni, da lahko manj človeškega dela proizvede več blaga in storitev« (Rifkin 2007, 32). Ali naj se večanju produktivnosti prilagodimo s krajšanjem delovnega tedna ali s krčenjem delovne sile? Ali naj torej izberemo več prostega časa ali daljše vrste nezaposlenih?

2.4 Posledice krize zaposlovanja na družbo

Posledica sprememb v zaposlovanju in pri načinu dela je ranljivost množice, ki potrebuje delo, vendar ne obvlada določenih veščin zaradi nenehnih sprememb, ki zahtevajo hipno in iznajdljivo znanje. Za delavce v današnjih podjetjih ni stalnih delovnih mest: »Zdaj delavke in delavci delajo v ekipah, ki so polivalentne, to je, v istem času ali po vrsti strežejo večjemu številu strojev« pravi Močnik (2006, 131). Delovna sila je vedno pogosteje zaposlena za nedoločen čas ali pa podzaposlena; podzaposleni so »tisti, ki so sicer zaposleni, vendar bi želeli delati več ali na zanje bolj primernih delovnih mestih« (Svetlik v Boljka 2008, 4). S spremenljivostjo in kratkoročnostjo dela se najbolje soočajo tisti, ki dobro prenašajo negotovost in stres hitrega tempa, kar pa po drugi strani pomeni, da se morajo na podjetje in sodelavce čim manj čustveno navezati.

Reorganizacija podjetij v smeri zmanjševanja birokratskih plasti razbija komunikacijsko verigo, ki povzroča nepovezanosti med sodelavci (Sennett 2008, 29-45). V času birokratske piramide so ljudje natančno vedeli, kaj se od njih pričakuje, zdaj pa je opaziti manko znanja zaradi novih tehnologij, ki delo opravljajo namesto zaposlenih. Če je znanja premalo, so delavci pod večjim stresom, instituciji ne zaupajo in so brezbrizni za njeno

dobrobit in sodelavce. Te spremembe so najbolj kočljive za določene segmente zaposlenih (starejši in revnejši sloji), ki si želijo predvsem stabilnosti in varnosti.

Kaj pa mladi, up novih generacij? Še nedavno so ljudje verjeli, da obstaja zdravilo, ki je boljše od vseh vladnih zdravil: njihovi otroci se morajo izšolati in pridobiti kakšno specializirano veščino, zaradi katere bodo mlade vedno potrebovali in vselej zaposlovali. Tudi danes ljudje iščejo tak ščit, a zdaj se je kontekst spremenil. »V družbi veščin je veliko šolanih in izučениh ljudi, ki jih je doletela brezposelnost, delo, ki si ga želijo, pa se je preselilo v kraje, kjer je kvalificirana delovna sila cenejša« (Sennett 2008, 59). Močnik (2006, 30) utemeljuje, da je »kapitalistični sistem po svoji notranji logiki revolucionaren in se zato nenehno spreminja – tako se nenehno spreminjajo tudi profili delovne sile, ki lahko uspešno konkurirajo na trgu dela. Izobraževalni sistem je ves čas v nevarnosti, da zastane.« Ko se danes mlad človek uči določene dejavnosti, nihče ne ve, ali bo na trgu dela čez nekaj let še potrebna in zaželjena.

Drugi problem so že omenjene prednosti študentske delovne sile za delojemalce, pri tem pa seveda ostaja manj delovnih mest za tiste, ki so izobraževanje že zaključili, pa njihovih kvalifikacij na trgu delovne sile ne potrebujejo zaradi cenejših in fleksibilnejših študentov. Koroščeva (2009c) slikovito oriše omenjeni problem: »Zakaj bi redno zaposlili npr. diplomanta komunikologije z majhnim otrokom, če imajo množico študentov, ki lahko delajo namesto njega? Posledica je popolna erozija zaposlitvenih standardov za mlade.« In po drugi strani – zakaj bi si študent želel čim prej zaključiti študij, če je zdaj bolj zaposljiv kot potem, z diplomom?

Pirčeva (2007) pravi, da so mlajše in starejše generacije v Sloveniji vedno bolj socialno izključene:

Ne gre le za tiste, ki živijo na robu družbe. Ne gre le za starejše in brezposelne. Socialna izključenost doleti tudi tiste, ki na prvi pogled živijo dobro. Recimo mlade, ki so visoko izobraženi. Pa jim nikakor ne uspe dobiti službe. Če pa jo že dobijo, si s plačo ne morejo privoščiti, da bi zaživel na svojem. Svojega stanovanja si preprosto ne morejo kupiti. Družinsko življenje predstavljajo na vse poznejša leta. Tudi starejša generacija, ki je tik pred upokojitvijo, na prvi pogled živi dobro. V resnici pa so mnogi med njimi tarča šikaniranja. Delodajalci jih imajo za neuporabne, ker naj bi bili prestari in neusposobljeni za delo v današnjih razmerah.

Sposobni, zdravi ljudje na vrhuncu svojih moči imajo težave pri vstopanju na trg dela, medtem ko so "srednje" generacije preobremenjene, ker delajo zase, za mlajše in za starejše. »Seveda so take težave eden od ključnih dejavnikov tudi pri odločanju o drugih pomembnih odločitvah, kot so podaljšano bivanje pri starših, poznejše odločanje o ustanovitvi družine in rojevanje otrok," je prepričan Ignjatović (v Pirc 2007). Tako mladi vse pogosteje ostajajo doma v izvorni družini, se kasneje zaposlijo in kasneje ustvarijo svojo lastno družino. Renerjeva (2006, 90) pravi, da »družina deluje kot zavetje, terapevtsko protiokolje, ki blaži strese in konflikte iz zunanjega sveta, ki je za mlade vse bolj zahteven in ogrožujoč.« Razlogi za podaljševanje življenja s starši oz. za odlašanje odhoda od doma so različni: »Zunanji, kot so težave v doseganju ekonomske neodvisnosti, nezaposlenost, otežena stanovanjska oskrba, podaljšan študij ipd., in subjektivni, kot so lagodnost in poceni življenje doma, razumevanje s starši, materialna in emocionalna varnost ob hkratni visoki avtonomiji ipd.« (Rener 2006, 97). Vsekakor pa je zanimiv podatek iz raziskave študentske populacije v Sloveniji (Rener in dr. 2006, 97), da si večina študentk in študentov v obdobju od 25. do 30. leta ne želi živeti pri starših. Za te študente in študentke je takšno življenje torej bolj prisila kot osebna izbira, največkrat zaradi težav pri zaposlovanju in zaradi ekonomske odvisnosti.

2.5 Negotove življenjske zgodbe

S pojmom *prekarizacija* oz. *prožnost trga delovne sile* iz stališča kapitala označujemo konkurenčno prednost za deželo, ki tako prožnost zagotavlja, je dejavnik gospodarske rasti: »Pomeni, da se bo lahko kapital hitreje gibal, da bo lažje preskakoval iz ene proizvodne veje v drugo, iz kraja v kraj, da bo vselej lahko zaposlil najcenejšo delovno silo ob najboljših najemnih pogojih« (Močnik v Callinicos 2005, 25). V očeh delavca pa se, po drugi strani, prekarizacija kaže kot nestalnost zaposlitve, grožnja brezposelnosti in revščine, negotova prihodnost za družino, kot izguba nekdanjih pravic, kot odpoved materinstvu ali očetovstvu, kot nenehna vsakdanja gonja in skrb ...

Kljub nenehnemu večanju produktivnosti v razvitih zahodnih državah pa brezposelnost vztrajno narašča: »To je še bolj zaskrbljujoče, če dodamo rastoče število delavcev z nepolnim delovnim časom, ki iščejo zaposlitev s polnim delovnim časom, in številne malodušne delavce, ki sploh ne iščejo več zaposlitve,« pravi Rifkin (2007, 71) in poudarja, da dolgoročni trend svetovnega gospodarstva, kljub kratkoročnim padcem, teče v smeri vse višje stopnje brezposelnosti. Ne le, da novih delovnih mest ni ali pa se ukinjajo stara, temveč gre tudi za to, da vse več novih nezaposlenih izgubi vso voljo pri nadaljnjem

iskanju zaposlitve: »Nekateri se umaknejo za zaprta vrata, vse več časa preživljajo v zatemnjenih dnevni sobah s spuščnimi roletami in gledajo televizijo. Nekateri se zatečejo k alkoholu. Drugi začnejo opravljati gospodinjska dela, vozijo otroke v šolo, k izvenšolskim dejavnostim in nazaj« (Rifkin 2007, 279). Večina odpuščenih delavcev ima le malo možnosti, da najdejo istovrstno zaposlitev s primerljivimi ugodnostmi; če delo najdejo, pogosto sprejmejo izrazito manjšo plačo in delovne zadolžitve. Cottle (v Rifkin 2007, 312) pravi, da »začne večina delavcev, ki so nezaposleni leto dni, usmerjati svojo jezo navznoter. V strahu, da morda nikdar več ne bodo delali, začnejo za svoj težavni položaj kriviti sami sebe. Doživljajo uničujoč občutek sramu in ničevosti, ki ga spremlja izguba življenjske energije.«

Sennett (2008) meni, da današnja družbo dela preveva *duh nekoristnosti*, ki je tesno povezan z globalno ponudbo delovne sile in avtomatizacijo v podjetjih. Globalizacija je priskrbela selitve virov človeške energije, zato nekateri drugi viri ostajajo neizkoriščeni: »Pri nas bi morali ljudje, ki jim je spodletelo, povečati svoj človeški kapital, da bi bili konkurenčni, to pa lahko storijo le redki; ker niso konkurenčni tujim kolegom, se jim utegne zgoditi, da jih ne bo nihče več potreboval« (Sennett 2008, 63).

V tem kontekstu postane vprašljivo, koliko sploh koristi določena izobrazba ali večšine, saj se povpraševanje po teh na trgu dela nenehno spreminja: »Čim bolj je človeku jasno, kako delo dobro opravljati, tem bolj je to zanj pomembno. Institucije, ki temeljijo na kratkoročnih transakcijah in nalogah, ki se ves čas spreminjajo, pa ne spodbujajo take poglobljenosti« (Sennett 2008, 73). Po drugi strani je v teh institucijah cenjen *talent* spretnosti veslanja med eno in drugo hipno nalogo, od enega prizorišča do drugega, od ekipe do ekipe: »Ta talent je zmožnost vnaprej razmišljati, kaj se utegne zgoditi, če razbijemo kontekst in reference – v najboljšem primeru gre za domišljijo« (Sennett 2008, 84). Ljudje si ne zmorejo nabrati dovolj izkušenj in delo opravljati resnično dobro, ker jim zmanjkuje časa in so nenehno pod stresom: »Nove računalniške tehnologije so tako pospešile obseg, pretok in hitrost informacij, da milijoni delavcev doživljajo umsko preobremenjenost in pregorevanje. Telesno utrujenost, ki jo je povzročal hiter tempo starejšega industrijskega gospodarstva, je zasenčila umska utrujenost, ki jo povzroča nanosekundni tempo novega informacijskega gospodarstva« (Rifkin 2007, 302).

Vsak delodajalec si želi zaposliti idealnega delavca, ki je samoiniciativen, odgovoren, pogumen, hiter, dovzeten za spremembe, podjeten in bogat z izkušnjami. Ljudje pa se le težka prilagajajo na tolikšno količino sprememb v svojem življenju. Vsakič znova iskati zaposlitev, se dokazovati in nenehno izobraževati, na delovnem mestu biti predan, lojalen in še navdušen – je preprosto *naporno in zastrašujoče*. Bauman (2008, 36) pravi, da se »mora v

današnjih razmerah sleherni uslužbenec samodejno razkazovati, v čem vse je boljši od svojega tovariša in kako zna bolje povečevati svoje dobičke.« Tudi Sennett (2008, 125) na podlagi etnografskih raziskav v zvezi z delavci in njihovim delom ugotavlja, da so ljudje zaradi prevelikih sprememb v svojem življenju prikrajšani za občutek, da se *zgodba razvija*, da se dogodki s časom povezujejo in izkušnje nabirajo: »Ljudje, s katerimi sem se pogovarjal, zlasti v zadnjem desetletju, so čisto preveč zaskrbljeni in prestrašeni in premalo sprijaznjeni z lastno negotovo usodo, ki jo ogrožajo nenehne spremembe. Najbolj potrebujejo duševno in emocionalno oporo; potrebujejo vrednote, s katerimi lahko ocenijo, ali so spremembe na področju dela, privilegijev in moči vredne truda.«

Revščina kot neizogibna posledica vedno večje brezposelnosti demoralizira posameznike in jim onemogoča uspeh, uresničitev ciljev in želja: »Revščina je stanje, ki v marsičem spominja na zapor, saj svojemu nosilcu nalaga vrsto zoprnih omejitev in precej okrni svobodo delovanja. Še huje, v družbeno-kulturnem kontekstu, ki nepretrgoma in malone na slehernem koraku kričavo slavi utelešenja/simbole individualne uspešnosti se na revščino/reveže – podobno kot na zapor/nike – pogosto lepi tudi stigma, tesno povezana s poniževanjem/ponižanostjo« (Kanduč v Wacquant 2008, 151). Vojnovičeva (v Polnočnem klubu na TV SLO) slikovito prikaže stisko ljudi, ki prihajajo po denarno pomoč: »Jaz imam pisarno čisto zraven teh deklet, ki dajejo denarno socialno pomoč. Vse več je ljudi, ki gledajo v tla. Ta stiska, mislim, da jemlje energijo ljudem. Pred letom ali dvema je bilo še kar precej ljudi, ki so govorili, se pogovarjali, ki so nergali po svoje. Zdaj je tega vedno manj. Sklonjeni so in v rokah držijo položnice. Niti s svojim delom ne morejo poravnati svojih mesečnih obveznosti in to je zelo žalostno videti. Vidi se v očeh, ni energije.« Zelo malo je namreč ljudi, ki bi bili leni, ki ne bi želeli delati in le izkoriščali sistem socialne pomoči. Vedno več pa je ljudi, ki si s svojim delom ne morejo zagotoviti svojega preživetja: »Naša pravica do spodobnega preživetja ne more več izvirati iz dela. To je anomalija v ekonomskem sistemu; delo je precenjeno,« pravi Vojnovičeva (povzeto po Polnočnem klubu na TV SLO).

2.6 Paradoks neoliberalne ideologije – svoboda ne osvobaja

Vodilo neoliberalizma – vsak naj sam poskrbi zase, ker drugi ne bodo – je parola, ki nalaga vse večje breme odgovornosti na hrbet tistih, ki so v izhodišču na slabšem, in dovoli peščici uspešnih, da skrbi le za svojo korist. Videti je torej, da svoboda v sodobnem pomenu besede pride prav le tistemu, ki "se rodi" v svet z ravno pravšnjo razporeditvijo možnosti in v ustreznem kontekstu. Eden izmed sodobnih prevladujočih diskurzov (ki izhaja iz neoliberalne

ideologije) implicira, da se mora vsak sam potruditi za svoje blagostanje, da je vsak sam *odgovoren* za to, kako bo živel, pa naj gre za zdravstveno stanje, finančno blagostanje ali splošno zadovoljstvo v življenju. Kraljeva (v Wallerstein 2006, 170) meni, da je individualizacija univerzalni trend; da kot – končno svobodni – posamezniki lahko izbiramo vse, od oblačilnega sloga do življenjske usode, kar pa nosi določene posledice: »Domnevna individualizacija življenjskih izbir in potekov se dogaja hkrati s privatizacijo dosežkov in odgovornosti za (ne)uspele izbire; oboje sta vrednoti, ki ju nenehno utrjujejo mediji, izobraževalni sistemi, industrija zabave in skrbni starši.«

Do neke mere je tako široko zamejen prostor delovanja vsekakor spodbuden – vsak si lahko sam izoblikuje svojo življenjsko zgodbo, svobodno izbere način življenja, menja identitete, prostor bivanja in partnerje. Po drugi strani pa obstajajo ljudje, velika množica, ki se v sodobni svet ni rodila z enako razporeditvijo možnosti kot ostali: »Na enem koncu nastajajoče globalne hierarhije so tisti, ki v naboru planetarno široke ponudbe bolj ali manj po mili volji sestavljajo in razstavljajo lastne identitete. Na drugem koncu se gnetejo tisti z omejenim dostopom do identitetnih izbir; ki nimajo možnosti odločanja o tem, kaj si želijo; ki jim identitete naložijo in vsilijo drugi« (Bauman 2008, 39). Avtor skeptično dodaja, da v današnji družbi »ohlapni, asociativni status identitete, možnost nakupovanja, izbiranja in odlaganja človekovega pravega jaza« pomeni svobodo, vendar za koga?

Na tem mestu se je smiselno vprašati, v kolikšni meri je politična skupnost, v kateri živimo, sploh pravična. Pribac (v Trampuš 2007) v tem kontekstu opredeljuje koncept *družbene pravičnosti* kot poštene enakosti možnosti za vse člane politične skupnosti: »Pravična je tista družba, ki nikogar ne diskriminira in vsakomur daje enake možnosti.« Vsi v izhodišču nimamo enakih možnosti, zato je potrebno uskladiti nepravične neenakosti, ki so posledica nezasluženih naravnih in družbenih neenakosti: »Vprašati se moramo, kaj je s statusom oseb, rojenih s prirojeno boleznijo, ki negativno vpliva na njihove izhodiščne možnosti. Te so lahko bistveno manjše od povprečnih, hkrati pa ne moremo reči, da so tako prizadete osebe zanje odgovorne, saj jih nikakor niso povzročile« (Pribac v Trampuš 2007). Bistvo teorije pravičnosti je, da morajo v državi, ki hoče biti pravična, družbene neenakosti urejene tako, da so v največjo korist tistim, ki so v najslabšem položaju. Nekateri teoretiki trdijo, da enaka razdelitev virov lahko oropa sposobne spodbude, da polno uporabljajo svoje zmožnosti in tako kolikor je mogoče učinkovito proizvajajo. Cohen (v Callinicos 2004, 120) pa meni, da »bi morala egalitarna družba vključevati posameznike, ki imajo pravične motivacije drug do drugega, ne pa da svoje vire uporabljajo za to, da bi prekosili drug drugega.« Če dobro razmislimo, nas pretirana tekmovalnost in pohlep vodita nazaj po lestvici

razvoja, stran od civilizirane družbe; če z nezaupanjem zremo drug v drugega in se hlastno oklepamo vsak svoje lastnine, kakšno družbo potem tvorimo skupaj?

Vsekakor se v tem kontekstu pojavlja pomislek, zakaj bi se "boljši" žrtvovali za "slabše" in zakaj ne bi preživel samo močnejši. Kakšno ureditev pa bi izbrali tisti, ki zdaj nastopajo kot "močnejši", če ne bi vedeli, ali bodo v njej nastopali kot močan ali šibek subjekt? Pribac (v Trampuš 2007) pravi, da je ideja egalitarizma vtkana tudi v koncept človekovih pravic: »Za nekoga, ki je nezaslužen za svoje dobro izhodišče za vstop na trg – nasledil je recimo bogastvo od staršev, del njihovega znanja, boljše gene – je pravično, da del nezasluženega presežka prenese na tistega, ki je imel prav tako nezasluženo slabše izhodišče.« Socialna država tako ne bi smela biti *odraz dobrohotnosti oblasti*, pač pa *dolžnost vzpostavljanja pravičnosti*, najvišja moralna zahteva vsake države.

2.7 Socialna funkcija države

Socialna funkcija države omogoča »večini svojega prebivalstva izobraževanje, zdravstveno oskrbo in vsaj minimalen življenjski dohodek (pokojnine, nadomestila za boleznin in brezposelnost in druge manjše socialne transferje)« (Kralj v Wallerstein 2006, 172). Večina svetovnega prebivalstva so ljudje, ki so z vidika ekonomske produkcije odveč ali vsaj ne nujno potrebni. Odveč niso zato, ker bi bili ekonomsko povsem nekoristni, pač pa zato, ker so vsak trenutek zamenljivi. Čeprav so »pokojninski in zdravstveni sistemi, financirani iz javnih sredstev, pravični načini za redistribucijo bogastva« (Sennett 2008, 71), pa zaradi različnih sprememb, ki so se začele že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, zdajšnji socialni sistemi ne zmorejo več ustrezno reševati težav tistih, ki so potrebni pomoči.

Ideja socialne države, ki je v razvitih državah zaživela v povojnem času prejšnjega stoletja, je danes v krizi. »Misel, da mora država odigrati pomembno vlogo v razdelitvi družbenega proizvoda med njenimi člani, je v osemdesetih nadomestila ideja vse bolj odločnega uveljavljanja tržnih zakonitosti in osebne odgovornosti za lastno blaginjo. Kritiki države blaginje so dokazovali, da je ekonomsko nevzdržna, da ne spodbuja podjetnosti in odgovornosti ljudi, ampak jih, nasprotno, spreminja v trajno vzdrževane osebe« (Pribac 2009). Takrat je prevladal pogled, ki je egalitaristične socialne politike dojel kot nezdržljive z ekonomsko učinkovitostjo.

Devetdeseta so prinesla prestrukturiranje trga dela in spremembe v produkciji. Fordistični, tovarniški tip kapitalizma je začel izginjati, nova vrednost pa se danes ustvarja v terciarnem sektorju, kjer proizvod produkcije ni več blago, ampak storitve. V razmerah hitrih

sprememb proizvodnje in samega načina ustvarjanja nove vrednosti je stanje, ki je bilo некоč izjema, postalo normalno. Tako trajnost, vseživljenjska zaposlitev in stalen dohodek niso več nekaj običajnega. Hkrati postaja nujno vseživljenjsko izobraževanje, zaposleni morajo, če hočejo v korak s časom, svoja znanja vseskozi dopolnjevati. Pribac (v Trampuš 2008) meni, da vsi ti procesi ustvarjajo težave socialnemu varstvu, kot smo ga poznali doslej, zato so novi, radikalnejši pristopi v rekonstrukciji socialnega sistema ne le nujnost, temveč tudi pot k idealoma pravičnosti in demokratičnosti. »Zagotoviti bi morali, da bi naše otroke skrbelo, ker so države, ki so se najprej industrializirale, stokrat bogatejše od tistih, ki se še niso. Naši otroci bi se morali zgodaj naučiti, da je neenakost v bogastvu med njimi samimi in drugimi otroki tragedija, ki bi se ji bilo mogoče izogniti, ne pa stvar božje volje ali cena, ki jo je treba plačati za gospodarsko učinkovitost,« pravi Rorty (v Bauman 2008, 39).

Resnično, v sodobnem času smo priča vse večji pasivizaciji civilne družbe; individualizacija je vrednota, kolektivni duh pa zamira. Bauman (2008, 37) meni, da družbena nezadovoljstva nimajo več doma že od časa proletarske revolucije: »Izgubile so se možnosti za razpravo o skupnih ciljih in strategijah. Vsaka prikrajšana skupina je zdaj sama, obsojena na lastne vire in iznajdljivost.« Aktivizem danes ne najde vezi, iz katere bi lahko spletel upor; ne najde družbe, ki bi stremela k skupnemu cilju zaradi skupnih nezadovoljstev, ker skuša vsak posameznik sam poskrbeti zase – sicer bi bil videti šibak, kar bi tekmeci lahko hitro izrabili sebi v prid: »V obdobju deregulacije, outsourcinga, subsidiarnosti, menedžerskih rešitev, zatona fordističnih tovarn, nove prožnosti zaposlitvenih vzorcev in delovnih rutin ter postopne, a nezadržne razgradnje delavskih pravic in samoobramb, se je moralo zdeti pričakovanje o tem, da bo proletariat preuredil družbeni red in očistil družbo, prenapeta fantazija« (Bauman 2008, 35). Avtor (2008, 105) pravi, da se je v množici ljudi, ki so jim »vztrajno pripovedovali, naj se zanašajo na lastno pamet, spretnost in podjetnost, in naj ne pričakujejo pomoči od zgoraj; naj krivijo sebe, svojo lenobo in nemarnost, če si lomijo kosti ali se spotikajo na individualni poti do sreče (...), vsidral občutek, da ni nikogar, ki bi zmožel ali hotel uresničiti ljudsko predstavo o pravični družbi, četudi bi vedeli, kaj naj bi ta predstava bila.«

Sennett (2008, 117), podobno kot Bauman meni, da »ekonomija ustvarja politično ozračje, v katerem državljanji težko razmišljajo kot mojstri.« Hitra tehnologija sama nasprotuje angažiranju, za progresivno politiko pa so potrebni trajni odnosi in akumulirane izkušnje. Mnogi sodobni analitiki poudarjajo prvine socialne države, ki v ospredje postavljajo skupnost, altruizem in krepitev socialnega kapitala. Takšne cilje pa je mogoče uresničiti šele takrat, ko je prekinjen tradicionalen odnos med delom in dohodkom. Prej smo prikazali, da

dohodek, ki ga zaslužimo z delom, danes večini ne zagotavlja več zadostnih sredstev za preživetje, s strani države pa je pomoči vedno manj. Po drugi strani slabi medsebojna pomoč, saj malokdo lahko pomaga drugim, če je sam v eksistencialni stiski. V nadaljevanju se bomo osredotočili na idejo univerzalnega temeljnega dohodka, ki ekonomske, socialne in moralne argumente združuje v predlog novega temeljnega načina delovanja socialne države.

3. Univerzalni temeljni dohodek – UTD

3.1 Van Parijsova definicija UTD in njeni predhodniki

Philippe Van Parijs, utemeljitelj ideje UTD, zastavi naslednjo definicijo: »*Univerzalni temeljni dohodek* je dohodek, ki ga država v enotno višini in v rednih presledkih izplačuje vsakemu odraslemu članu družbe. Ta dotacija se izplačuje in njena višina je določena ne glede na to, ali je oseba bogata ali revna, ali živi sama ali z drugimi, je pripravljena delati ali ne« (Van Parijs 2004, 21). V večini različic bi bila namenjena osebam s stalnim prebivališčem, ki so dopolnile določeno starost (npr. 16 let). Dohodek bi se uvedel bodisi v višini, ki zadošča za preživetje, ali pa bi se najprej uvedel dohodek, ki bi bil pod eksistenčnim minimumom in bi se nato postopno zviševal (Van Parijs 2004).

UTD je *temeljni* zato, ker lahko posameznik vedno računa nanj, je materialni temelj, na katerem je mogoče graditi življenje, z njim pa se lahko zakonito seštevata vsak drug dohodek. UTD je *univerzalen*, ker je namenjen vsem posameznikom brez vsakršnih pogojevanj, kot smo bili doslej vajeni pri sistemih socialne varnosti. Osrednji argument ustanovitelja ideje UTD je *več svobode za vsakogar*: »UTD bi dal vsakemu neko osnovno dohodkovno varstvo, na katero bi lahko računal v vsakem primeru. To bi bistveno povečalo njegov prostor osebne svobode oz. zmanjšalo njegovo odvisnost« (Šušteršič v Horvat 2009). Van Parijs (v Trampuš 2007) pravi, da je do ideje UTD prišel leta 1982, in sicer iz določenega razloga: »V tistem času je bilo v Evropi obdobje ekonomske rasti, vendar se brezposelnost ni zmanjševala. Edina rešitev, ki so jo ponujali ekonomisti in politiki, sta bila še hitrejši razvoj in rast. Povečevala se je produktivnost, enako število izdelkov je naredilo vse manj ljudi, proizvajalo se je vedno več, brezposelnost pa se ni zmanjšala.« Zastavil si je vprašanje, ali ne bi bilo bolj smiselno, če bi presežke, ki jih ustvarja gospodarska rast, namenili tudi tistim, ki ne delajo. Ljudje bi del svojih dohodkov dobili ne glede na svoj prispevek k skupni produkciji, zato bi se določeni odpovedali polni zaposlitvi. Več ljudi bi delalo manj časa in odprl bi se prostor za druge, ki so bili prej brez služb.

Od vznika Van Parijsove verzije UTD je ideja porodila nemalo alternativ, ki so UTD bolj ali manj podobne, zamisel sama pa je stara že 150 let. V 19. stoletju je o ideji UTD prvič spregovoril Charles Fourier, francoski socialist. Marxov sodobnik, Joseph Charlier iz Bruslja, je leta 1848 objavil delo, v katerem je zagovarjal *ozemeljsko dividendo* za vsakega državljana. Leto kasneje je John Stuart Mill utemeljeval UTD kot pravico vsakega člana skupnosti ne

glede na to, ali je delazmožen ali ne. V dvajsetem stoletju se je zamisel o UTD pojavljala z različnimi imeni – *državni bon*, *nacionalna dividenda*, *družbena dividenda*, *državljska plača*, *državljski dohodek*, *univerzalni dodatek*, *temeljni dohodek* ipd. Od sedemdesetih let naprej je ideja postala politično aktualna v mnogih evropskih državah (najprej na Danskem in Švedskem) in tudi drugje po svetu (Van Parijs 2004). Na Aljaski vsaka oseba, ki tam živi dlje kot eno leto, prejema letni delež prihodka iz državnih zalog nafte. Tudi v Braziliji se postopoma uvaja UTD, vendar so zaenkrat do njega upravičene le najrevnejše družine. V Namibiji so leta 2007 državljanom razdelili kreditne kartice, da bi ljudem omogočili eksistencialno varnost. Po šestih mesecih se je s projektom bistveno zmanjšala lakota pri majhnih otrocih, izboljšala se je zdravstvena oskrba, povečal se je obisk šol in tudi ponudba na trgu dela (Standing v Horvat 2009).

3.2 Prednosti ideje UTD

Vodilni argument zagovornikov ideje UTD temelji na idealu pravičnosti politične skupnosti in zagotavljanju svobode vsakemu članu družbe. Ker je današnji trg delovne sile zaradi že omenjenih sprememb na trgu dela nezmožen zagotoviti dohodkovno varnost vsem posameznikom, je potrebna ločitev dohodkovne varnosti od udeležbe posameznika na trgu delovne sile (Boljka 2004). Uvedba UTD bi prinesla številne spremembe tako posamezniku, kot tudi institucijam in celotni družbi. Vse spremembe ne bi bile nujno dobre za vsakogar, bi pa vsekakor omogočile boljše življenje revnim, zatiranim in odvisnim.

Svoboda

V prvi vrsti bi UTD zagotavljal več dejanske svobode in avtonomije vsakemu posamezniku. Vsakdo bi se lahko umaknil iz sveta plačanega dela in se posvetil tistim dejavnostim, za katere prej ni našel časa ali denarja. UTD bi učinkovito rešil vprašanje eksistenčnega strahu ter tako povečal ustvarjalnost in podjetnost posameznika: »Globalne spremembe brez minimalne socialne varnosti lahko povzročijo popolno socialno paralizo, po drugi strani pa zagotovljena minimalna socialna varnost spodbuja ljudi k ustvarjalnosti in dejavnosti,« pravi Rus (v Korošec 2009b). Današnji svet od nas zahteva vse večjo podjetnost, samoiniciativnost in motiviranost na poti k uspehu, na drugi strani pa se moramo pogosteje kot kdajkoli soočiti s strahom pred eksistenčno krizo, kar neizpodbitno jemlje voljo in pogum: »Če hočeš večjo podjetnost, potrebuješ tudi večjo socialno varnost« (Korošec 2009b).

Sprememba razmerja med delom in kapitalom

Delavci bi se zaradi eksistenčne varnosti lažje emancipirali od diktature kapitala; radikalno bi se spremenila pogajalska razmerja med delom in kapitalom, saj bi potencialni delavci zdaj lahko, če bi tako hoteli, iskali alternative plačanemu delu. Postali bi izbirčnejši pri sprejemanju zaposlitev, temu pa bi se morali prilagoditi delodajalci. »Ker bi vsi državljani prejeli enak osnovni dohodek (morda s prilagoditvami za ekonomske hendikepe, kot so starost, telesna in duševna prizadetost, odvisnost otrok od staršev), bi bila njegova vpeljava pomemben korak pri vzpostavljanju enakega dostopa do ugodnosti« (Callinicos 2004, 148).

Reševanje zanke revščine in kriminala

UTD bi tako bolj kot dosedanji sistemi socialne varnosti reševal začarani krog revščine in kriminalnih dejanj, storjenih zaradi pomanjkanja eksistenčne varnosti. Wacquant (2008, 68) pravi, da je pomanjkanje socialne varnosti neposredno povezano z večanjem kriminala. Namesto krepite socialne države je opaziti »pretiran razvoj institucij, ki nadomeščajo pomanjkljivosti socialnega varstva, tako da v nizko vrednotenih območjih družbenega prostora širijo policijsko in kazensko mrežo s čedalje manjšimi in čedalje bolj zategnjenimi zankami. *Namerna atrofija socialne države je namreč tesno povezana s hipertrofijo kazenske države: revščini in propadanju prve neposredno in nujno sledita veličina in brezsraven razcvet druge.*«

Poenostavitev birokracije

Današnji sistemi socialne varnosti sicer skušajo slediti načelu pravičnosti, vendar pa je, kot smo že omenjali, ogromno ljudi podzaposlenih ali pa zaslužijo dohodek, ki ne zadostuje za preživetje – za takšne sistem socialne varnosti ne poskrbi. Posameznik, ki je do pomoči upravičen, pa mora izpolnjevati naslednje pogoje: če je delazmožen, mora biti pripravljen sprejeti primerno službo ali se udeležiti določenega usposabljanja, če mu je ponujeno; svoja sredstva mora podvreči preverjanju, kar pomeni, da je upravičen do pomoči samo, če domnevamo, da ne more dobiti zadostnega dohodka iz drugih virov; poleg tega morajo tudi razmere v gospodinjstvu ustrezati določenim kriterijem – ni vseeno, ali živi sam, ali s partnerjem, ali je ta zaposlen ali ne ... Vsekakor si lahko nazorno predstavljamo, kako ogromen (in zaradi tega nedosleden) je birokratski aparat, ki preverja vse naštete pogoje, in nadalje, kako mučno je za posameznika stalno dokazovanje upravičenosti do denarnega prejema (Van Parijs 2004). Z uvedbo UTD bi tako razbili nepotreben birokratski aparat, ga poenostavili in pocenili, obenem pa bi dosedanjim upravičencem pomoči vrnili dostojanstvo,

ki ga zdaj po delčkih izgublajo na uradih za socialno varnost. Finančna pomoč, ki jo država dodeli vsakemu posamezniku, se pomembno razlikuje od tiste, ki jo dodeljena zaradi določenih razlogov. Prejemnik takšne pomoči se zaveda, da je do nje upravičen zato, ker je sam nesposoben poskrbeti zase, bodisi iz bolj ali pa manj tehtnih razlogov. Takšen posameznik je iz strani družbe brž stigmatiziran kot len, izkoriščevalski, nepodjeten, prestrašen, priskledniški ... , čeprav to najverjetneje niti ne drži. V oddaji Polnočni klub na TV SLO1 (2008) v pogovoru o revščini Boljka meni, da »je dostojanstvo človeka še kako pomembno. Ko ga začnemo spraševati, zakaj on sam ni zaslužil, zakaj potrebuje pomoč, smo ga že postavili v neugoden položaj. Pri UTD pa denar dobi vsak, ne da bi ga kaj spraševali. Gre za korekcijo celotnega davčnega in socialnega sistema.«

Pravičnost in prekinitev pogojevanja

Če izhajamo iz predpostavke, da je država entiteta, ki temelji na načelu enakosti in pravičnosti, bi v zdajšnjem socialnem sistemu morali prekiniti vsakršno pogojevanje glede upravičenosti do denarne pomoči. Ali ni bistvo socialne države ravno v tem, da pravično razdeli dohodek *vsem* članom družbe? V nasprotnem primeru (s pogojevanjem) je ta denar miloščina in ne pravica ter država paternalistična, in ne demokratična ureditev. Pribac (2009) trdi, da so »pogojeni prispevki povezani z obstojem sistema nadzorovanja izpolnjevanja pogojev, ki je – tudi v najprijaznejšem sistemu – nujno do neke mere stigmatizirajoč in poniževalen. Stigma je tudi vzrok, da nekateri ne uveljavljajo vseh svojih pravic v sistemu pogojenih transferjev.« Ali bi bilo ljudi še vedno sram finančnega prejema, če bi denar prejeli vsi?

Iz povedanega sledi, da je ideja UTD nujno takšna, da posameznika ne obremenjuje s pogoji. Nekateri teoretiki pa se, kljub ključni prednosti nepogojenega dohodka, zavzemajo za delo, ki bi upravičevalo ta dohodek. Rifkin (2007, 387), na primer, vidi rešitev v socialni plači, ki bi jo država izplačevala kot alternativo socialni podpori za tiste, ki bi se udeleževali v neprofitnem sektorju: »Če hočemo ponovno vzpostaviti skupnosti in ustvariti temelje za skrbno družbo, mora nujno priti do sklepanja novih vezi na podlagi zaupanja in občutka za skupno predanost blaginji drugih.« Avtor meni, da bi v zameno za denar posameznik namenjal svoj čas in pomoč tistim, ki to potrebujejo. Šlo naj bi za neke vrste prostovoljstvo.

Vsekakor je v današnjem svetu malo posameznikov, ki bi nudili pomoč zaradi pomoči same. V bistvu gre tudi pri prostovoljstvu večinoma za to, da za svoj trud pričakujemo povračilo; pa naj bo to zahvala jemalca pomoči ali pa zgolj naše zadovoljstvo s tem, da smo dobri ljudje. Če bi bil UTD pogojen s takšnim delom, ponovno ne predstavlja prekinitve

tradicionalnega odnosa med delom in dohodkom, poleg tega pa je prostovoljstvo v temelju besede prostovoljno in ga opravljajo tisti, ki se za to odločijo sami, sicer se porazgubi osnovni pomen nudenja pomoči. Skupnosti se bodo morale v današnjem svetu slej ko prej ponovno vzpostaviti, vendar bo to odvisno od odločitve takšnih posameznikov, ki bodo imeli čas, denar in voljo pomagati drugim. UTD vsekakor mora biti nepogojen v čim širšem obsegu; le tako bodo dejanja pomoči neobvezujoča in zato pristna.

3.3 Najpogostejše kritike ideje UTD

Vzpostavitev sistema, v katerem bodo vsi člani družbe zadovoljni, je utopija. Tudi UTD na prvi pogled spominja na nerealno idejo, katere prednosti zvenijo prelepo, da bi lahko bile resnične. V oddaji Preverjeno na POP TV (2009) je urednica oddaje na kratko predstavila idejo UTD, potem pa mimoidoče na ulicah povprašala o tem, kako bi se jim zdelo, če bi vsak mesec od države dobili 500 eur. Večina je reagirala z navdušenjem; z veseljem bi prejeli ta denar. Potem jih je vprašala, ali bi bilo za njih v redu, če bi takšen znesek dobili tudi bogati; takrat je vsak intervjuvanec reagiral odklonilno; to se jim ne bi zdelo pravično.

V prvi vrsti lahko opazimo, da je urednica napačno zastavila vprašanje in sploh ni razložila, na kakšen način bi bilo UTD mogoče uvesti. Pri izvedbi UTD bi namreč šlo za, kot pravi Boltin (2006b), reorganizacijo davčnega in socialnega sistema: »Seveda je utopija, da boš ob enaki plači, kot jo imaš sedaj, dobil še UTD. UTD dobijo vsi, ampak neto plače, pokojnine in socialne podpore se morajo toliko zmanjšati, da bo v seštevku z UTD večina ljudi na istem kot zdaj. Država bo razliko pobrala z večjimi davki in krog bo sklenjen.« V splošnem lahko rečemo, da bi se davki povečali za tiste, ki imajo dovolj, in zmanjšali za tiste, ki imajo premalo; bogati vsekakor ne bi bili še bolj bogati, kot so nemara mislili ljudje, ki jih je intervjujala urednica.

Da bi UTD sploh lahko zavzel mesto resnejše obravnave, bi se na idejo v prvi vrsti morali odzvati mediji, in sicer ne tako kot v zgornjem primeru, kjer je avtorica oddaje obravnavano temo posplošila in gledalce zavajala z intervjuji. S takšnim načinom se le še pogloblja družbena nestrpnost do ljudi, ki iz takšnih ali drugačnih razlogov niso upravičeni do denarja s strani države. To so npr. tisti, ki so domnevno obogateli z goljufijami, ali pa leni, ki se jim ne ljubi delati. In če jim vseeno damo UTD? Kaj se spremeni? Bogati tako ali tako od UTD ne bi imeli kaj dosti koristi, tako zaradi večjega davka, kot tudi zaradi tega, ker se jim dodatnih 500 eur sploh ne bi poznalo na proračunu; obenem pa bi (kar večina kritikov ideje UTD ne opazi) pomagali tistim, ki so pomoči še kako potrebni. Enako je s tistimi, ki se jim ne

ljubi delati – takšni obstajajo tudi zdaj in raje skušajo pretentati socialni sistem, kot pa da bi služili svoj denar, ker jim to omogoča prezapleten zdajšnji sistem. Boltin (2006b) razlaga, da zdaj večina brezposelnih dobiva podporo in če si skušajo najti manjši, priložnostni zaslužek, se jim podpora za določeno vsoto zmanjša. Zakaj bi torej delali, če imajo v vsakem primeru enako denarja? Kaj je torej boljše – da se posameznik trudi izogniti delu, ker se mu ne izplača; ali pa, da se trudi najti delo, ker si skupaj z UTD-jem zagotovi primeren življenjski standard?

Če bi uvedli enoten sistem z UTD-jem, bi se zaslužki k UTD enostavno prišteli. Šele pri večjih rednih dohodkih bi posameznik s povečanimi davki plačal toliko, da bi bil v seštevku z UTD na istem kot zdaj. Dejstvo je, da tisti posamezniki, ki so težko zaposljivi, težje najdejo redno delo, lažje pa se lotijo kratkotrajnih del ali pa služb s polovičnim delovnim časom. Gledano iz druge strani – na današnjem trgu dela je prav takšnih kratkotrajnih del največ in jih bo v prihodnosti še več, povpraševanja po njih pa je premalo.

UTD naj bi bil po mnenju nekaterih nepravičen tudi zato, ker bi ga prejemale ljudje, ki si zaradi domnevnih moralnih razlogov ne zaslužijo dodatnega dohodka. Med takšne lahko prištevamo tudi lene, vendar gredo hujše kritike na račun tistih, ki s svojim obstojem ne prispevajo ali celo škodijo družbi. Pezdir (2009) na primer pravi, da bi UTD pripadal tudi Adolfu Hitlerju, če bi živel v Sloveniji. Res je. Pripadal bi tudi vsem storilcem kriminalnih dejanj, ki so škodili določeni družbi in so zdaj v zaporih. Kaj pa takrat, ko jih še nismo poznali kot storilce teh dejanj? Kdo ve, morda pa sta Metod Trobec in Silvo Plut prejemale socialno podporo tako kot vsi ostali. Koliko je v tem trenutku takšnih posameznikov, za katere še ne vemo, da bodo kdaj storili dejanje, vredno moralnega obsojanja, pa vseeno plačujemo zanje iz svojega žepa?

Bistvo povedanega je v tem, da v hipu, ko začnemo ljudi deliti na takšne in drugačne, jih že razdelimo na dva pola – vredne obstoja in nevredne obstoja. Za primer vzemimo zdravstveni sistem v ZDA: tam posameznik plačuje višjo vsoto zdravstvenega zavarovanja, če je (po presoji zdravnikov) bolj nagnjen npr. k smrti zaradi srčnega infarkta. Pretehta se določene kazalnike, kot je npr. debelost, krvni tlak, ali je oseba kadilec ali ne ... Iz tega se nadalje sklepa, v kolikšni meri bo ta posameznik obiskoval zdravnike in koliko več denarja bo treba potrošiti zanj. V takšnem sistemu ni nič kaj pomembno, ali je posameznik dedno nagnjen k infarktu; ali morebiti nima denarja, da bi lahko jedel zdravo hrano; mogoče nima časa, da bi se redno rekreiral ... Za vse naštetu posameznik ni odgovoren sam, pa mora vseeno prispevati več kot ostali, kar pa je dejansko nepravično. Kako bi torej lahko res pravično

pretehtali, kdo je do upravičen do denarja iz državne blagajne in kdo ne? To bi bilo najbrž mogoče le v sistemu popolnega nazdora, v katerem pa, kakor domnevam, nihče noče živeti.

4. Razmislek in zaključek

V kolikšni meri je UTD izvedljiv v Sloveniji? Dr. Jože Mencinger (2009) zatrjuje, da je UTD v Sloveniji vsekakor izvedljiv. Če bi UTD uvedli v višini 200 evrov in bi bili do njega upravičeni vsi državljani, ne glede na starost, bi za to potrebovali 4,8 milijarde evrov na leto oz. 13 odstotkov BDP. To znaša približno toliko, kot zdaj znašajo pokojnine. Vsekakor pa bi bilo potrebno skrbno pretehtati, ali bi UTD *dodali* zdajšnjim javnim socialnim, zdravstvenim in izobraževalnim storitvam, ali pa bi jih z njim delno *nadomestili*.

V prvem primeru, pravi Mencinger (2009), bi bilo potrebno uvesti progresivnejšo dohodnino; z 200 evri na mesec bi se naš delež javnih izdatkov v BDP povečal na skandinavsko raven. V tem primeru UTD implicira dodatno obdavčitev in prerazdelitev družbenega produkta. Tu pridemo do naslednjega vprašanja – kako visok naj bo UTD? Večina teoretikov se strinja, da naj bo določen z ravniyo preživetja; kolikšna je raven preživetja, pa je določeno predvsem z velikostjo bruto domačega produkta na prebivalca. Že znotraj EU je razlika med bruto domačim produktom na prebivalca ogromna – v Luksemburgu ta znaša 55.000 evrov, v Litvi pa 4.800 evrov. Razmišljati o UTD že samo v okviru EU je zahtevna naloga; kako določiti enotno višino UTD kljub omenjenim razlikam?

Pomemben razmislek zahteva tudi vprašanje, ali bi UTD uvedli za vse *državljane* ali za vse *s stalnim prebivališčem* v okviru določene države? Pogoste so kritike, da bi bili do UTD upravičeni tudi tujci v Sloveniji, ali pa, da bi se jih mnogo preselilo v dežele, kjer bi bil UTD najvišji. Pribac (v Horvat 2009) pravi, da je to dilemo mogoče enostavno rešiti: »Morebiten pritisk novih upravičencev do UTD iz tujine bi lahko zadržali z ustrezno zakonodajo, ki bi določila primerno obdobje mirovanja te pravice. Krog upravičencev bi omejili z določitvijo dolžine obdobja nepretrganega bivanja, npr. 10 let.« Kaj pa otroci? Če bi vsak posameznik UTD dobival že od rojstva, kar bi bilo iz določenega vidika pravično, kdo bi z dohodkom razpolagal do njegove polnoletnosti? Ali otroci tistih, ki na ozemlju določene nacionalne države še ne živijo npr. 10 let, ne bi bili upravičeni do prejemka?

Pogojevanju upravičenosti do denarnega prejemka se očitno ne moremo izogniti – na določeni točki je potrebno zamejiti krog upravičencev, vprašanje pa je, iz katere strani se bomo tega lotili. V kontekstu globalne pravičnosti bi vsekakor bilo najbolj prav, da UTD (v kolikor ga ne moremo uvesti naenkrat po celotnem svetu) najprej prejemajo tisti, ki živijo v najslabših pogojih – na primer prebivalci afriških dežel (Rener v Van Parijs 2004). Glede na to, kako pravična in svobodomiselnost se zdi ideja univerzalnega dohodka, je zanimivo, da se je

večina avtorjev loteva iz zahodno- oz. evropocentrične perspektive, redki pa omenjajo UTD kot pomoč tistim, ki jo najbolj potrebujejo.

Vsekakor je razmišljati o UTD v okviru nacionalne države lažje in bolj udobno, kot pa se ideje lotiti globalno. Ker pa je kapitalizem svetovni-sistem in je že davno prodril v sleherni del sveta, so tudi posledice njegovih pomanjkljivosti (revščina in neenakost) globalnega pomena in se tičejo nas vseh. Analitiki pravijo, da je kapitalistični sistem na oblasti že več stoletij in da lahko v kratkem, v nekaj desetletjih, pričakujemo njegov konec (Wallerstein 2006). Če ne prej, bo takrat potrebno razmisliti o alternativah, ki jih imamo na voljo.

Literatura

1. Bauman, Zygmunt. 2008. *Identiteta. Pogovori z Benedettom Vecchijem*. Ljubljana: *cf.
2. Boljka, Urban. 2008. *Kriza zaposlitvene družbe in potreba po osnovnem državljanem dohodku. Prispevek na Memefestu 2004*. Dostopno prek: <http://www.kajpami.si/> (27. maj 2009).
3. Boltin, Uroš. 2006. *Pogoste zmote o temeljnem dohodku*. Dostopno prek: <http://www.urosboltin.com/UTD/Zmote.htm> (27. maj 2009).
4. Callinicos, Alex. 2004. *Antikapitalistični manifest*. Ljubljana: Sophia.
5. Horvat, Marjan. 2009. Kamenček v mozaiku prizadevanj za večjo socialno pravičnost. *Mladina* (20. marec).
6. Korošec, Valerija. 2009a. Državljanški dohodek za vse. *Mladina* (3. april).
7. --- 2009b. Popolna zmešnjava. *Mladina* (8. maj).
8. Mencinger, Jože. 2009. Gospodarska kriza in brezplačno kosilo. *Mladina* (13. marec).
9. Močnik, Rastko. 2006. *Svetovno gospodarstvo in revolucionarna politika*. Ljubljana: *cf.
10. Pezdir, Rado. 2009. Univerzalna temeljna neumnost. *Finance*, 11. maj. Dostopno prek: <http://www.finance.si/246457> (27. maj 2009).
11. Pirc, Vanja. 2007. Premladi in prestari. *Mladina*, 11. marec. Dostopno prek: http://www.mladina.si/tednik/200709/clanek/slo--zaposlovanje-vanja_pirc-2 (1. julij 2009).
12. POP TV. 2009. *Preverjeno. Vsakemu državljanu 500 evrov*. Ljubljana, 21. april. Dostopno prek: <http://poptv.si/multimedia/preverjeno-vsakemu-drzavljanu-500-evrov.html> (27. maj 2009).
13. Pribac, Igor. 2009. *Univerzalni temeljni dohodek namesto socialnih transferjev*. Dostopno prek: <http://razgledi.net/blog/2009/03/26/univerzalni-temeljni-dohodek-namesto-socialnih-transferjev/> (27. maj 2009).
14. Rener, Tanja, Mateja Sedmak, Alenka Švab in Mojca Urek. 2006. *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Annales.
15. Rifkin, Jeremy. 2007. *Konec dela. Zaton svetovne delavske sile in nastop posttržne dobe*. Ljubljana: Krtina.
16. Sennett, Richard. 2008. *Kultura novega kapitalizma*. Ljubljana: *cf.

17. Trampuš, Jure. 2007. Intervju: Dr. Philippe Van Parijs. *Mladina*, 30. maj. Dostopno prek: http://www.mladina.si/tehdnik/200721/clanek/nar-intervju--jure_trampus/ (27. maj 2009).
18. --- 2008. Intervju: Dr. Igor Pribac. *Mladina*, 23. marec. Dostopno prek: http://www.mladina.si/tehdnik/200811/clanek/slo-intervju--jure_trampus/ (27. maj 2009).
19. TV Slovenija, 1. program. 2008. *Polnočni klub: Revščina*. Ljubljana, 22. februar. Dostopno prek: http://www.rtv slo.si/odprtikop/polnocni_klub/revscina/ (27. maj 2009).
20. Van Parijs, Philippe in dr. 2004. *Brezplačno kosilo za vse? Predlog univerzalnega temeljnega dohodka*. Ljubljana: Krtina.
21. Wacquant, Loic. 2008. *Zapori revščine*. Ljubljana: *cf.
22. Wallerstein, Immanuel. 2006. *Uvod v analizo svetovnih-sistemov*. Ljubljana: *cf.